

ALEVİLİK GERÇEĞİNİ BİLMEMEK TÜRKİYE’DE YAYGIN BİR FENOMEN...

Yrd. Doç. Dr. Ali YAMAN¹

Bu makale Hürriyet Gazetesi yazarı Ahmet Hakan’ın 6 Temmuz 2006 ve 7 Temmuz 2006 tarihli köşe yazılarını değerlendirmek üzere kaleme alınmıştır. Yazarın 6 Temmuz tarihli köşeyazısının başlığı “Aleviler için iki seçenek: Ya kâfirsin ya Müslüman”. 7 Temmuz tarihli köşeyazısının başlığı ise “Alevilere sorular, Nedir Alevilik?” şeklindedir.

Burada bu yazılardan hareketle genel bazı açıklamalar sunulmaya çalışılacaktır. Ahmet Hakan 6 Temmuz tarihli yazısında şöyle diyor: “...**MİLLİ Eğitim Bakanlığı yetkilileri, "zorunlu din dersi" meselesini bir çırpıda çözüverdi! "Mesele" şöyle halledilecekti: Zorunlu din dersine itiraz eden Aleviler, "Biz Müslüman değiliz kardeşim" diye dilekçe vereceklermiş. Böylece "kafir" hükmüne geçecek olan bazı Aleviler, zorunlu din dersi uygulamasından yırtacaklarmış. Vallahi bravo! Bu fevkalade "dahiyane" çözüm önerisi için Milli Eğitim Bakanlığını tebrik etmek lazım. Hem mevcut çarpık maslahatçı uygulamaya hiç mi hiç dokundurtmuyor, hem de Alevileri "Müslüman Aleviler" ve "Müslüman olmayan Aleviler" olarak ortadan ikiye bölüyor. Sonuçta... Kendilerini "Müslüman Alevi" olarak görenler, zorunlu din dersi adı altında "Sünni İslam" anlayışını öğrenmeye devam edecek. Kendilerini "Müslüman olmayan Aleviler" olarak görenler ise, bu dersten muaf olacak. Böylece ne şiş yanacak, ne kebab! Avrupa'nın da bu konuda söyleyecek bir sözü kalmayacak..."**

Görüldüğü üzere Milli eğitimden sorumlu bakanın “sorumsuz” açıklamalarını, bakanın zihniyetini çok iyi bilen Ahmet Hakan çok güzel bir şekilde sergilemiş durumda. Ülkemizde varolan çeşitli sorunlara ilişkin siyaset üretmemeye, sorunları erteleme olgusu belki de en fazla Aleviliğin yaşadığı bir sıkıntı olagelmıştır. Neyi, niçin yaptığını bilmeyen 12 Eylül rejimi, zorunlu din dersleri de dahil pek çok konuda yaptıklarıyla, bugün Türkiye’yi şekillendiren icraatlara imza atmıştır. Bugünün belediyesiyle hükümetiyle önemli kadroları ele geçiren “ılımlı İslamcı” zihniyeti, bu icraatlerin sonucu değil de nedir? Cumhuriyete, laikliğe inanmayan, demokrasiyi de bir araçtan ibaret sayan, bu zihniyet aynı zamanda Sünni mezhepçi bir anlayışı her alanda hakim kılmaya çalışmaktadır. AKP döneminin Dinlerarası diyalog gösterisi, konu Alevilik olunca monologa dönüşmektedir. Milli eğitimi, diyaneti vb. bu monologun ana uygulayıcılarıdır. Diyanetin Alevi kitaplarını yayınlama mizansenisi, din kültürü ve ahlak bilgisi kitaplarındaki göstermelik değişiklikler hep bu monolog sürecinin sonuçlarıdır. Ahmet Hakan bu monologa AKP’li Milli eğitim bakanının din dersleri hakkındaki görüşleri yönünden çok yerinde olarak dikkat çekmiştir.

Sayın Hakan 7 Temmuz tarihli yazısı ile de Alevilikle ilgili bazı sorular yöneltmektedir. Bugün Türkiye’de siyasetçisinden yazarına ve üniversite hocasına büyük bir bilgisizlik hakimdir. Ne kadar hazindir ki 2007 Türkiyesinde, sahipsiz olduklarından Alevilerin bir bölümü de Aleviliği tam olarak bilmemektedir. Hal böyle olunca sizin de kafanızda çeşitli soruların olması doğaldır. Aleviliği anlamak yerine onu anladığımız gibi şekillendirmek istersek, kafamızdaki yanlışları Alevilik olarak sunmak istersek bir yere varmamız mümkün değildir. Zaten bugün gelinen noktada varılmadığı da

¹ Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Misafir Öğretim Üyesi

ortadadır. Herkes Aleviliği ve Alevileri anlamaktan çok kendi anlayışını Alevilik olarak dayatmaya çalışmaktadır.

Bu konu artık bir ideolojik veya düşünsel-dinsel fikir savaşı şekline dönüşmüştür. Kim nereden vuracak ve nasıl kazanacak, herkes bununla uğraşmaktadır. Oysa meselenin bu şekilde halli mümkün değildir ve yüzyıllardır da halledilememiştir. İktidarı ellerinde bulunduran laikliği, demokrasiyi ve cumhuriyeti özümsememiş siyasiler, ne yazık ki, inançlar karşısında taraf olma yolunu seçmişler, kimi karanlık odaklar da inançlar arası çatışmalardan beslenme yoluna gitmiş görünmektedirler.

Alevilik nedir? sorusuna öyle kısa bir cevap bulamazsınız. Peygamberimizin ölümünden günümüze uzanan ve farklı coğrafyalarda değişik sosyal, siyasal, tarihi unsurlarla beslenen bir İslam yorumudur. Bu yorum Sünni anlayıştan çok farklı yorum ve kurumlara sahiptir. Muaviye konusu da Yezit de Kerbela da kendi yerleri oranında katkı sahibidir. Ama Alevilik sadece bunlarla da açıklanamaz. Arap Yarımadasından İran'a oradan Orta Asya'ya ve sonra Anadolu'ya Balkanlara uzanan karmaşık bir olgudur.

Bu sorularınız ciltler dolusu kitaplar da tutabilir ancak burada bazı temel nitelikte olanları kısaca yanıtlamak istiyorum. Bu konuda tatmin olmazsanız bu konuda yayınlanmış kitaplardan da yararlanabilirsiniz, biz de elimizden gelen yardımı gösteririz.

İlk sorunuzda: “*Bir itiraz geleneği midir? Yüzyıllardır diri tutulan bir başkaldırı hareketi midir?*” diyorsunuz. Çevreyi temsil etmek bakımından, sosyal kültürel dinsel bakımlardan gayri resmi bir yapılanmadır. Bunu bir itiraz geleneği olarak kabul ediyorsanız öyledir. Ancak zaman zaman devletle ilişkili, olumlu ilişkilere sahip Alevi-Bektaşî gruplar da olmuştur. Osmanlı Devletinin kozmopolit bir yapı kazanması, çevre diyebileceğimiz Alevi unsurların dışlanmasına Şah İsmail, Yavuz arasındaki Çaldıran savaşı bunun bir zıtlaşmaya dönüşmesine yol açmıştır. Aleviliği toptan bir başkaldırı hareketi olarak değerlendiremeyiz. Anadolu'daki isyanlarda sosyo-ekonomik motifler daha fazla etkilidir. Ancak farklı inanç yapılanmaları nedeniyle Alevi-Bektaşî kitlelerin daha fazla horlandığı da ayrı bir vakıdır.

Diğer bir soru: “*Ulu kişiler için tutulan bir yas mıdır?*” şeklinde. Türk kitlelerde var olan Atalar kültü göz önüne alınırsa Ulu ruhlara (ervah inancı) sığınma, ziyaretgah geleneğinin yaygınlığı böyle bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu durum Sünniler için de böyledir. Bugün Diyanetin türbelere yazdırdığı bütün yazı ve uyarılara karşın Alevi Sünni herkes türbelere koşmakta ve, benzeri ritüelleri gerçekleştirmektedir. Alevilerde Kerbela ve yaşanan tarihsel, sosyal olayların etkisiyle bazı değişik ritüeller de devreye girmektedir.

Diğer bir soru: “*Hep muhalif olmak mıdır?*” şeklinde. Buna kısmen yukarıda değindim. Hep muhalif olmak değil çoğunlukla tarihsel ve sosyal koşulların bir sonucu olarak böyle bir muhalefet söz konusudur. Ancak Osmanlı'nın kurucu unsurları arasında Alevi Bektaşî uluları da bulunmaktadır.

Diğer bir soru: “*Bir meseleye inat ve sabırla sahip çıkmak mıdır? Egemen din anlayışına sahip olanların zalime "zalim" deme cesaretini göstermemelerine yönelik bir isyan mıdır?*” şeklinde. Bunlar Alevi-Bektaşî tarihinde tabi ki böyledir. Yoksa çoktan asimile olup gitmişlerdi. Bütün iftira

ve baskılara karşın, Aleviler hiç bir zaman inanç ve kültürlerinden vazgeçmemişler, inançlarını nesilden nesile aktararak bugünlere taşımışlardır.

Diğer bir soru: “*Saltanat karşısında "Ey özgürlük" diye haykırmak mıdır? Eğer böyleyse Osmanlı saltanatına karşı bir başka saltanatın, mesela "Şah İsmail saltanatı"nın türkülerinin söylenmesi nedendir?*” şeklinde. Konu saltanat konusu değildir. Saltanatın niteliğidir. Osmanlı belli bir dönem sonunda Sünniliğin resmi koruyucusu olarak, Şah İsmail’le olan mücadelenin de etkisiyle Aleviliğe karşı çok katı bir tavır takınmıştır. Öyle ki Sünni şeriat zina için olayı iki gören kişi öngörürken, Aleviler için hiç düşünmeden mum söndü iftiralarını yaygınlaştırabilmiştir. Şah İsmail’in köken ve faaliyetlerini iyi bilmek gerekir. Saray dili Türkçe ve kendisi Türkçe divanı olan genç yaşta bir hükümdardan söz ediyoruz. Osmanlı sarayında Arapça ve Farsça hakim iken, Alevi inanç ve kültürü sapkınlıkla suçlanırken, onun söylemi Kızılbaş Türkmen kabilelerinin duygu ve düşüncelerini yansıtıyordu. Bu bağlamda Şah İsmail’i sevmeleri, Osmanlı Devleti’ni Yezit düzeni olarak görmeleri doğaldır. Çünkü kozmopolit devlet yapısı çevreyi dışlamış, Anadolu dışı ve/veya çevredeki Türkmen olmayan unsurlar devlet kademelerinde etkin konuma gelmişlerdir. Oysa Şah İsmail onlardan biridir. Anadolu Alevileri, elbette onun, Pir Sultan’ın, Kul Himmet’in deyişlerini söyleyeceklerdi, Osmanlı Padişahı Yavuz’un anlamadıkları Farsça şiirlerini değil?

Diğer bir soru: “*Ali’siz de olur mu?*” şeklinde. Ali’siz Alevilik olmaz. Alevilik içerisinde Hz. Ali’nin özel bir önemi vardır. Allah Muhammed Ali bir olarak söylenir. Muhammed Ali bir nurdur. Konuyu Hz. Ali’den, İslam ve Türk tarihinden ayırıp, Sümerlere, Mezopotamya uygarlıklarına bağlamaya çalışmak aşırı ateist/sol söylemin yakın geçmişte uydurduğu tarihsel ve bilimsel olarak sakat bir iddiadır. Bu zihniyeti savunan çevreler daha çok popüler kitaplar yayınlayan akademik formasyondan uzak kişilerden oluşmaktadır.

Diğer bir soru: “*İslam’ın içinde midir, dışında mıdır?*” şeklinde. Alevilik İslam’ın içindedir. Dedelere göre İslamın özüdür. Hatta, Sünnileri İslam dışı görenleri dahi vardır. Hal böyleyken Alevilik İslam dışıdır demek çok temelsiz bir iddiadır. Konuya ideolojik ve siyasi pencereden bakan ya sol/ateist ya da aşırı yobaz Sünni çevreler Alevileri İslam dışı olarak görmektedirler. Alevi deyişleri, ellerindeki el yazma kitaplar Aleviliğin İslam içi olduğunun bir delilidir. Allah, Muhammed, Ali, Oniki İmamlar, sufiliğe ilişkin kavramlar hep İslami niteliktedir. Ancak Sünni İslamla farklı bakış açısı ve yorumlara sahiptir. Kaldı ki böyle bir tartışma saçmadır, Aleviliğin ne olduğu bellidir. Onu başka kavramlara göre açıklamaya çalışmanın bir anlamı yoktur.

Diğer bir soru: “*Bir mezhep midir, ayrı bir din midir?*” şeklinde. Ayrı bir din değildir. İslamın farklı bir yorumudur. Bu yorumun neden böyle olduğu tarihsel olayların çok iyi analizi ile anlaşılabilir. Yoksa sonuçlara bakıp şaşırarak bir yere varılamaz.

Diğer bir soru: “*Kökeni Şamanizm’e kadar giden, "kavimler kapısı" Anadolu’nun gelmiş geçmiş bütün kavimlerinin inançlarından etkilenmiş bir hoşgörü ve tolerans öğretisi midir?*” şeklinde. İslam da dahil bütün inanışlar yayıldıkları alandaki yerel kültürlerden etkilenirler. Bu bağlamda Aleviliğin

İslam anlayışının da coğrafi ve zamansal genişliği bakımından bu tür etkilere maruz kalması doğaldır.

Diğer bir soru: “*Temel kaynakları nedir? "Söz"e mi dayanır, "yazı"ya mı?*” şeklinde. Temel kaynakları, Kur’an’ı Kerimden de alıntılarının da olduğu “Buyruk” kitapları ve büyük uluların ve ozanların düşünceleri, menkıbeleri ve şiirlerinin yer aldığı kitaplardır. Ağırlıklı olarak söze dayanır. Ancak yazılı az sayıda da olsa kitapları bulunmaktadır. Göçebe yarı göçebe kültürün hakim olduğu çevrelerde İslam’ın anlaşılma biçimi doğal olarak nesilden nesile sözlü ve sazlı şekilde yaşamıştır. Cem ibadeti de bu şekilde oluşmuştur.

Diğer bir soru: “*Bütün Alevilerin üzerinde ittifak ettiği bir "öğreti"den söz edebilir miyiz? Yoksa herkesin Alevilik anlayışı kendine özgü müdür?*” şeklinde. Alevilerin ifade ettiği Buyruk ve erkname kitapları üzerinde tartışma yoktur. Sadece bunlar zaman içinde güncellenmediğinden ve yöresel olarak farklılıkların ön plana geçmesi nedeniyle ve buna günümüz göç sonrası siyasi ideolojik çevresel farklılıkların da eklenmesiyle bugünkü karmaşık durum ortaya çıkmıştır. Alevilik anlayışı kendine özgüdür yaklaşımı günümüzün bir gerçeğidir. Aslında Alevilik inanç kurum ve kuralları küçük farklılıklar dışında ortaktır. Zamanla ortaya çıkan bilgisizleşme ve devletin de Sünniliğe benzeştirme, Aleviliği görmeme siyaseti konuyu bugüne taşımıştır.

Diğer bir soru: “*Pir Sultan Abdal Derneği mi Alevilik anlayışını temsil eder, Cem Vakfı mı? O zaman Fermani Altun ne yana düşer?*” şeklinde. Pir Sultan Abdal dernekleri, tabanında geleneksel Aleviliği benimseyen Aleviler olmakla birlikte yönetim kademeleri daha çok ideolojik kökenli, geleneksel Aleviliği kendi anlayışlarına uydurmaya çalışan kişilerin yönettiği bir dernektir. Yönetimdeki kişiler Pir Sultan’ın deyişlerini dahi anlamamakta ısrar ederek, bir tepki şeklinde Alevilik İslam dışıdır söylemini savunmaya çalışmaktadırlar. Alevi taban büyük ölçüde Aleviliği İslam dışı gören yaklaşımlara itibar etmemektedir. CEM Vakfı ve şubeleri bu bakımdan geleneksel Aleviliği reddetmeyen bir görünüm içerisindedir. Ancak vakıf yönetimi ve çalışma şeklinin aşırı merkezîyetçi ve sosyetik yapısı, vakıf bünyesinde faaliyet gösteren inanç kurumunun Aleviliğe ilişkin söylem ve Cemlerdeki standardizasyona dayalı uygulamaları yoğun eleştiri almaktadır. Fermani Altun’un ise Alevi taban karşısında etkinliği yoktur. Eski Fazilet Partisi ile ve Caferi gruplarla yakın ilişki içinde bulunmaktadır. Bu bakımlardan Aleviliği temsil eden değişik dernek, vakıf vb. kurumlar bulunmaktadır. Bunların herhangi birinin çıkıp da Aleviliği ben temsil ediyorum iddiasında bulunması pek doğru bir yaklaşım olmasa gerektir.

Diğer bir soru: “*Sünniliğin camisine karşı Aleviliğin cemevi mi vardır? Cemevlerinin tarihi nedir? Ne zamandan beri caminin alternatif olmuştur?*” şeklinde. Konunun tarihsel arkaplanını bilmezsek böyle bir karşıtlık ilişkisi kurabiliriz. Cem evleri konusunun esas olarak Alevilik konusunun da gündeme gelmesine paralel olarak 1990’ların başlarından itibaren gündeme geldiğini görüyoruz. Daha önce köylerde cemler ya belli evlerin uygun odalarında yapılabiliirdi veya bazı köylerde de “Cem damı” ve “Cemevi” olarak da adlandırılan büyük bir odada yapılırdı. Ayrıca Anadolu’daki araştırmalarımız sırasında gördüğümüz kadarıyla yüzyıllardır Cemevi olarak hizmet vermiş

yapılar da bulunmaktadır. Mesela Tunceli'nin Pülümür ilçesine bağlı Hacılı Köyü ve Malatya'nın Arapgir ilçesine bağlı Onar Köyü'nde böyle iki Cemevi yapısı bulunmaktadır. Hacılı Köyü'nde Pir Sultan Ocağı Dedeleri, Onar Köyü'nde ise Sultan Onar Ocağı dedeleri bulunmaktadır. Ayrıca bu ibadetler zaten kötü olarak gösterildiğinden, sapkınlık olarak kabul edildiğinden ve Alevilerce de Sünnilerden ve devletten gizli olarak yürütüldüğünden bu kurumların açık ve bilinir bir şekilde yerleşmesi geleneksel yapıda mümkün olamadı. Yani Sünniler bilmiyor diye yüzyıllardır varolan Cemevlerini yok mu sayacağız. Kentlere göç ettikten sonra da Alevilerin inançları ve inanç kurumları Sünnilik gibi resmi himayeye sahip olmadığı için ilk zamanlarda inanç hizmetlerini yürütmek, cem evleri yapmak olanaklı olmamıştı. Son 15 yıllık süreçte bu mekânlar kurulmaya ve giderek de kurumsallaşmaya başlandı. Daha önce bu mekanlardan yoksun bulunan Alevilerin inanç ve özellikle de cenaze hizmetleri giderek bu Cemevlerinde görülmeye başlandı. Bu zamana kadar Aleviyi küçümseyen, dışlayan ve rafizi, mülhid, mum söndüren diye adlandıran zihniyet bu gelişmelerden çok rahatsız oldu. Daha sonra dini kendi tekellerinde sayan hakim zihniyetin "ruhban sınıfı" ise şöyle demeye başladılar: "Efendim bizim ibadethanemiz camidir bu cem evleri konusu da nereden çıktı tarihte böyle bir isimle anılan ibadethane var mı?" Peki bu zamana kadar neredeydiniz? Hiç merak edip de bu insanların ibadetlerini nasıl ve nerelerde yaptıklarına bakıldı mı? Hayır sadece Sünni İslam ve onun akideleri dayatıldı. Türkiye'de Sünnilik de biliniyor mu dersiniz? Bu soruya da olumlu bir yanıt vermek olanaklı değil. Değerli akademisyen Prof. Ahmet Yaşar Ocak'ın da belirttiği gibi Türkiye'de din konusu ele alınırken hep dört başı mamur bir Sünnilik anlayışı varsayılmıştır. Oysa ki gerçeklik bundan çok uzaktır. Alevisi Sünnisiyle Türkiye'de yaşanan inanç kurum ve uygulamalarını dar bir bakışla ve salt kitabi anlayışla açıklamak mümkün değildir. Tarihsel ve sosyal gelişmeleri iyi analiz etmek gerekmektedir.

Diğer bir soru: "*Teorinin gizli bilgisi "Dedeler" denilen ayrıcalıklı zümrenin tekelinde midir?*" şeklinde. Benim gerek yüksek lisans gerekse doktora tez konularım olan Dedelik kurumu zayıflamıştır. Neden zayıfladığı da Türkiye'nin yaşadığı sosyo-ekonomik dönüşüme bağlıdır. Bugün yeniden canlanan Dedelik kurumu yeni oluşumlar ve yapılanmalara yönelmektedir. Alevilerin dışındaki pek çok aktörün Alevilik konusuna olumsuz müdahaleleri nedeniyle bu yönelimin doğal akışında ilerlemesi söz konusu olamamaktadır. Ancak Dedelik kurumu da dahil bütün Alevilik kurumları bir geçiş aşamasındadır ve kendine bir yol bulacak Aleviliği güncelleyerek yoluna devam edecektir. Geçmişte toplumsal etkileri daha fazla olmakla birlikte, bugün için Dedelerin ayrıcalıklı bir zümre olduğundan söz etmek mümkün değildir.

Diğer bir soru: "*"Dede" kime derler? Nasıl "dede" olunur?*" şeklinde. Dede belli ailelerden gelen kişilerdir. Ocak mensubudur, ocakzade de denilir. Alevi yolunu ve erkânını bilen eline diline beline bağlı bir ocakzade Alevi olabilir. Bazı yörelerde ise dikme dede dediğimiz dedenin atadığı bir vekil de bulunabilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi bizim ve başka uzmanların kitaplarında vardır hatta internette de yazılarımızda bulunmaktadır.

Diğer bir soru: “*Dedeler*” ile bir *Batılulaşma projesi olan "Cumhuriyet"* arasında büyüü bir ilişki kurmak nasıl mümkün olabiliyor?” şeklinde. Bunu Dedeler değil de Alevilik olarak düzeltmek lazım. Osmanlı yönetiminden Türkiye Cumhuriyetine geçiş Alevi-Bektaşilerce mutlulukla karşılanmıştır. Laiklikle ilgili uygulamalar yetersiz de olsa olumlu görülmüştür. Yeni cumhuriyetin Alevilerin inanç haklarını vereceğine inanılmıştır. Bu bağlamda Atatürk bir simge halini almıştır. Adeta Hz. Ali'nin biçim değiştirmiş bir başka şekli olarak geleneksel Alevi kitlelerce değerlendirilmektedir. Cumhuriyet sonrası olumsuzluklar daha çok Atatürk sonrası döneme maledilmektedir. Günümüzde inanç ve kültürel haklar anlamında cumhuriyeti temsil eden hükümetler ve Aleviler arasında din dersleri, diyanet ve cemevleri sorunlarının çözülememiş olmasından kaynaklanan bir sıkıntı olduğu söylenebilir. Ancak bu durumun nedeni de yine tarihsel gelişmelerde aranmalıdır. Bu sorunların çözümünün bu zamana kadar halledilememiş olmasında, bürokratik kademeler bakımından da Osmanlı mirası üzerinde şekillenen Cumhuriyet kadroları içinde gerek Alevilerin azlığı gerekse Aleviliğin yeterince bilinmemesi gibi nedenler yatmaktadır. Biz bu durumun çok geçmeden bir çözüme kavuşacağını ümit ediyoruz.